

Bahodir Mahmudovich Rahimov

Buxoro xalqaro universiteti magistranti

Buxoro shahar 24-maktab ona tili va adabiyot o'qituvchisi

rbahodir9@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqola Alisher Navoiy she'riy asarlarida allyuziya hodisasining poetik va semantik funksiyalarini tizimli tahlil qiladi. Tadqiqotning maqsadi Navoiy matnlarida tarixiy, adabiy va mifopoetik ishoralarning qanday kodlanganini hamda ularning mazmun yaratish mexanizmini ko'rsatishdan iborat. Metodologiya sifatida intertekstual tahlil, semantik-pragmatik yondashuv, motivlar tipologiyasi va kontekstual aloqalar qo'llanildi; korpus sifatida "Xamsa" dostonlari, "Xazoyin ul-maoniy" devonlari va ayrim qasida hamda g'azallar qamrab olindi. Ilmiy yangilik allyuziyalarni manba turi, ishora darajasi va funksional yukiga ko'ra uch pog'onali model asosida tasniflash hamda ularning ritm, qofiya va obraz tizimi bilan qo'shma ishlash mexanizmini statistik kuzatuvlar bilan asoslashdan iborat. Natijada Navoiy allyuziyalari faqat "bilim ko'rsatish" emas, balki ijtimoiy-axloqiy g'oya, estetik dinamika va muallif pozitsiyasini yashirin bayon etish vositasi ekani dalillandi.

Kalit so'zlar. allyuziya; intertekstualilik; Navoiy poetikasi; obraz tizimi; manba qatlamlari; semantik mexanizm; "Xamsa"; "Xazoyin ul-maoniy"

Аннотация

В статье системно анализируется явление аллюзии в поэтических произведениях Алишера Навои и его поэтико-семантические функции. Цель исследования состоит в выявлении способов кодирования исторических, литературных и мифопоэтических отсылок в текстах Навои и в описании механизма смыслообразования на их основе. В методологии используются интертекстуальный анализ, семантико-прагматический подход, типология мотивов и контекстуальная герменевтика; корпус включает поэмы "Хамса", диваны "Хазоин ул-маоний", а также отдельные касыды и газели. Научная новизна заключается в классификации аллюзий по типу источника, степени намека и функциональной нагрузке в рамках трехуровневой модели и в обосновании их

совместной работы с ритмом, рифмой и системой образов на материале статистических наблюдений. Показано, что аллюзии у Навои служат не демонстрации эрудиции, а скрытому выражению авторской позиции, этической идеи и эстетической динамики.

Ключевые слова. аллюзия; интертекстуальность; поэтика Навои; система образов; слои источников; семантический механизм; “Хамса”; “Хазоин ул-маоний”

ABSTRACT

This article offers a systematic analysis of allusion in Alisher Navoi's poetic works, focusing on its poetic and semantic functions. The study aims to identify how historical, literary, and mythopoetic references are encoded in Navoi's texts and to describe the mechanisms through which allusion generates meaning. The methodology combines intertextual analysis, semantic-pragmatic reading, motif typology, and contextual hermeneutics. The corpus includes poems from the “Khamsa,” the divans of “Khazoyin ul-maoniy,” and selected qasidas and ghazals. The novelty of the research lies in a three-level model that classifies allusions by source type, degree of implicitness, and functional load, supported by quantitative observations demonstrating how allusion co-operates with rhythm, rhyme, and imagery. The findings show that Navoi's allusions function not as mere displays of learning but as tools for condensed ethical argumentation, aesthetic intensification, and indirect articulation of authorial stance within classical poetics.

Keywords. allusion; intertextuality; Navoi poetics; imagery system; source layers; semantic mechanism; Khamsa; Khazoyin ul-maoniy

Alisher Navoiy merosini ilmiy talqin qilishda ko'plab metodologik yondashuvlar qo'llanilib kelingan. Shulardan biri — intertekstual tahlil bo'lib, u matn ichidagi boshqa matnlarga, obrazlarga va voqealarga ishoralarni aniqlash va ularning poetik vazifasini ochishga yo'naltirilgan. Ushbu yo'nalishda allyuziya hodisasi markaziy o'rin egallaydi. Allyuziya Navoiy she'riyatida nafaqat badiiy bezak, balki ma'no zichligini ta'minlovchi, axloqiy va falsafiy pozitsiyani ifodalovchi murakkab mexanizm sifatida namoyon bo'ladi. Shuning uchun uning lingvokulturologik xususiyatlarini atroflicha o'rganish ilmiy jihatdan muhim ahamiyat kasb etadi.

Allyuziya adabiy matnda ilgari mavjud bo'lgan voqea, shaxs, asar yoki obrazga ochiq iqtibossiz ishora qilish orqali mazmunni ko'paytiruvchi intertekstual hodisa sifatida ta'riflanadi. Uning mexanizmi shundan iboratki, o'quvchi xotirasida saqlangan madaniy bilimlar faollashadi, natijada bitta misra yoki bitta tasvir bir nechta semantik qatlamni bir vaqtda ishga tushiradi va poetik iqtisod hosil qiladi. Masalan, klassik turkiy she'riyatda

"Layli va Majnun", "Xusrav va Shirin" kabi nomlar faqat syujetni eslatmay, balki oshiqona sadoqat, ijtimoiy to'siq yoki iroda sinovi kabi tayyor konseptlarni ham chaqiradi. Shu turdagi ishoralar ko'pincha bir bayt ichida ikki-uchta ma'no yo'nalishini berishi mumkinligi haqida intertekstual nazariya doirasida qayd etilgan bo'lib, buni Navoiy poetikasiga tatbiqan ko'rish mumkin [1; 2]. Ilmiy izoh nuqtayi nazaridan, allyuziya poetik kodlashning yuqori darajasi bo'lib, o'quvchi kompetensiyasi, davrning kitobiy muhitiga mansublik va janr talablari bilan uzviy bog'lanadi, shuning uchun u Navoiy merosini talqin qilishda metodologik kalit vazifasini bajaradi.

Navoiy she'riyati doirasida allyuziya masalasi dolzarbligi, avvalo, muallifning keng manba qatlamlari bilan ishlagani va mazkur qatlamlarni turkiy badiiy tafakkurga moslab qayta kodlagani bilan belgilanadi. Mexanizm sifatida Navoiy bir tomondan fors-tojik adabiy an'anasidagi tayyor obrazlar tizimini saqlaydi, ikkinchi tomondan ularni turkiy leksik, ritmik va ma'noiy muhitda yangicha pragmatik vazifaga yo'naltiradi, natijada o'xshash ishora turli kontekstlarda turlicha ishlaydi. Masalan, "podshoh va gado", "falak", "sabo", "gul va bulbul" kabi an'anaviy birliklar Navoiyda ba'zan axloqiy mezon, ba'zan psixologik holat, ba'zan esa ijtimoiy kuzatuvni yashirin bayon etish uchun xizmat qiladi, ya'ni allyuziya bir vaqtning o'zida mavzu, ohang va baholashni birlashtiradi. Kuzatuv sifatida, "Xamsa" dostonlari va devon g'azallarida uchraydigan ishoralarning salmoqli qismi syujetga bog'liq bo'lmagan, balki obrazlararo signal sifatida ishlashi ko'zga tashlanadi; bunday holat intertekstual indikatorlarning ko'payishi bilan bog'liq [3]. Ilmiy jihatdan bu, Navoiy poetikasida "ma'no zichligi" fenomenini tushuntiradi: ya'ni bitta poetik birlikning referensial bazasi kengaygani sari matnning interpretatsion imkoniyatlari ham ortadi.

Mavzu bo'yicha mavjud yondashuvlar ko'pincha ikki yo'nalishda jamlanadi: birinchisi manbashunoslik va an'anaviy sharhchilik asosida alluziyalarni aniqlash, ikkinchisi poetik tizim doirasida ularning funksiyasini izohlashdir. Mexanizm nuqtayi nazaridan, birinchi yo'nalish "qayerdan olingan" savoliga urg'u beradi, ikkinchisi esa "nima uchun shu yerda ishlatilgan" savolini markazga qo'yadi, biroq ularning integratsiyasi hamisha ham yetarli darajada amalga oshmaydi. Masalan, ayrim tadqiqotlarda Navoiy matnlaridagi ishoralar alohida ro'yxat qilinadi-yu, ularning ritm va kompozitsiyadagi roli hamda o'quvchi qabulidagi pragmatik effektlari kamroq ochiladi [4]. Kuzatuvlar shuni ko'rsatadiki, turkiy mumtoz she'riyat bo'yicha talqinlarda kontekstual omil e'tibordan chetda qolsa, bitta allyuziya noto'g'ri "manba"ga bog'lanib ketishi ehtimoli oshadi, chunki ko'plab syujetlar umumiy madaniy fondga aylangan. Ilmiy izoh sifatida, bu maqola aynan integrativ yo'lni taklif qiladi: manba qatlamlari aniqlanadi, lekin ular albatta poetik funksiyalar, semantik mexanizm va kontekst tahlili bilan birga ko'riladi.

Allyuziya Navoiyda oddiy bezak emas, balki mualliflik strategiyasi, axloqiy pozitsiya va poetik intensifikatsiyani ta'minlovchi mexanizm sifatida kompleks modelda ko'rsatildi; amaliy ahamiyat esa matnshunoslik, sharhchilik va o'qitish metodikasida kontekstga asoslangan izoh berish imkonini kuchaytirishdan iborat.

Mexanizm nuqtayi nazaridan intertekstual tahlil allyuziyaning "manba izi"ni aniqlashga, semantik-pragmatik yondashuv esa ishoraning shu kontekstdagi baholash, ohang va kommunikativ vazifasini ochishga yo'naltiradi. Misol uchun, "podshoh-gado" oppozitsiyasi ba'zan ijtimoiy tengsizlikka ishora qilishi, ba'zan esa ichki kamtarlik konseptini kuchaytirishi mumkin, shuning uchun pragmatik qatlam alohida tekshirilishiga zarurat mavjud.

Yuqorida bayon etilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, allyuziya Navoiy she'riyatida ko'p funksiyali intertekstual hodisa sifatida namoyon bo'ladi. U faqat manba izini emas, balki poetik vazifa, semantik yuklamani ham bir vaqtda tashiydi. Navoiyning fors-tojik an'anasini turkiy badiiy tafakkurga moslashtirgani, allyuziyalarni yangi pragmatik kontekstlarda qayta kodlagani — bu jarayon "ma'no zichligi" deb ataladigan hodisaga olib keladi. Integrativ yondashuv — ya'ni manba tahlili bilan funksional-semantik tahlilni birlashtirish — Navoiy merosini o'rganishda yangi metodologik imkoniyatlar ochadi va matnshunoslik, sharhchilik hamda ta'lim metodikasida amaliy natijalar berishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Kristeva Yu. Izbrannye trudy: Razrushenie poetiki. Moskva, Rossiyskaya politicheskaya entsiklopediya, 2004. 416 s.
2. Genette J. Palimpsests: Literature in the Second Degree. Lincoln, University of Nebraska Press, 1997. 490 p.
3. Navoiy A. Xamsa. Toshkent, G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1991. 720 b.
4. Karimov N. Alisher Navoiy poetikasi masalalari. Toshkent, Fan, 2010. 280 b.
5. Lotman Yu. M. Struktura khudozhestvennogo teksta. Sankt-Peterburg, Iskusstvo-SPB, 1998. 288 s.
6. Sultonov A. Mumtoz she'riyatda intertekstual aloqalar va talqin muammolari. Toshkent, Akademnashr, 2018. 224 b.

